

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ім. ЯРОСЛАВА МУДРОГО

На правах рукопису

АЛІСОВ Євген Олександрович

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ
ВІДНОСИН

Спеціальність 12.00.07 - теорія управління; адміністративне
право і процес; фінансове право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 1996

42
47

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00343940 (N)

А 6 139.303
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ім. ЯРОСЛАВА МУДРОГО

На правах рукопису

АЛІСОВ Євген Олександрович

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ
ВІДНОСИН

Спеціальність 12.00.07 - теорія управління; адміністративне
право і процес; фінансове право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 1996

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі правових основ підприємництва та фінансового права Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого.

Науковий керівник - академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор Воронова Л.К.

Офіційні опоненти:

Доктор юридичних наук, професор Голосніченко І.П.

Кандидат юридичних наук, доцент Кадькаленко С.Т.

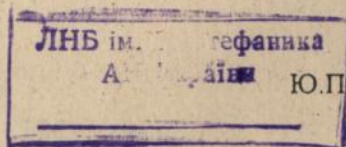
Провідна організація - Юридичний інститут Одеського державного університету ім. І. Мечнікова

Захист відбудеться "15" вересня 1996р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.40.03 в Національній юридичній академії України ім. Я. Мудрого (310024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77)

Автореферат розісланий "7" серпня 1996р.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого (310024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Актуальність дослідження. Реформування економічних відносин, що відбувається зараз в Україні, визначає необхідність розробки та впровадження в життя нових механізмів державного керівництва процесами суспільного виробництва та обміну, що відповідають сучасним вимогам розвитку країни. Злам старої державно-розподільної системи, скасування державної монополії зовнішньої торгівлі та державної валютної монополії визначили перехід до ринкових відносин. Це, в свою чергу, спонукало необхідність розробки принципово нових, більш ефективних, ніж ті, що існували раніше, економічних важелів управління з метою побудови економіки ринкового типу.

Існування України як суверенної держави неможливе без вирішення проблем, що пов'язані зі становленням національної фінансової системи в цілому, та окремих її інститутів (елементів) - зокрема. Одним з таких інститутів є валютні відносини, що мають самий тісний зв'язок з міжнародним співробітництвом та обміном.

На цей час питання, пов'язані з міжнародними торговельними, фінансовими, культурними та іншими зв'язками займають центральне місце в економічному житті України, так як тяжка економічна спадщина, що залишилася Україні після розпаду СРСР, полягає сьогодні у розриві старих економічних зв'язків, в тому числі - звичних ринків збуту продукції українських підприємств, дефіцитом комплектуючих та енергоносіїв, застарілій технології в перероблюючій, легкій та інших галузях економіки. І це ще не повний перелік того, що є причиною росту цін та падіння курсу українського купона-карбованця по відношенню до валют не тільки високорозвинутих країн Заходу та Японії, але й до валют країн-учасниць СНД та Балтії.

Надання в ході розпочавшихся соціально-економічних змін можливості для усіх господарюючих та інших суб'єктів, а також окремим гро-

мадянам, включитися в процеси міжнародного співробітництва та обміну виявили недоліки в чинній в Україні системі валютного регулювання та валютного контролю. Міжнародні контакти українських юридичних та фізичних осіб, можливість міграції капіталів, що відкрилися останнім часом, а також специфіка сучасних політичних та економічних умов в Україні, спричинили недовіру до національної грошової одиниці та підвищений попит на іноземну валюту та інші валютні цінності, що в свою чергу посилює кризові явища соціального та економічного розвитку суспільства. Вищенаведені прояви суспільного життя України є основою посилення інтересу та уваги з боку різних суб'єктів до питань, пов'язаних з формуванням та використанням як централізованих, так і децентралізованих валютних фондів.

Однією з негативних умов, що стримують розвиток економіки України є недостатня розробленість вітчизняною наукою питань теорії валютних правовідносин, що не сприяє якісному правовому регулюванню з боку держави цих дуже важливих для неї суспільних зв'язків та багато в чому є причиною більшості правопорушень, пов'язаних з питаннями формування та використання валютних фондів.

В преамбулі Закону УРСР "Про економічну самостійність Української РСР" від 03.08.90р. вказано, що наведений закон на основі Декларації про державний суверенітет України визначає зміст, та основні принципи економічної самостійності України як суверенної держави, механізм господарювання, регулювання економіки та соціальної сфери, організації фінансово-бюджетної, кредитної та грошової системи України. Але, зараз, не можна говорити про те, що положення цього нормативного акту знайшли достатній розвиток в процесі становлення та розвитку валютного законодавства України, а також в розробці та впровадженні механізму валютного регулювання та валютного контролю.

Не дивлячись на здійснення великої кількості заходів, без яких неможлива побудова будь-якої державності, серед яких створення Національного банку України (НБУ), Української міжбанківської валютної біржи (УМВБ), створення та розвиток системи комерційних банків та інших, проблеми, пов'язані з удосконаленням валютної системи України, повністю не вирішені та є фактором, що негативно впливає на здійснювані в країні перетворення.

Особлива значимість досліджуваних в цій роботі суспільних відносин та необхідність в науково обгрунтованих рекомендаціях по удосконаленню системи валютного регулювання та валютного контролю й визначили актуальність дисертаційного дослідження.

Ступінь розробленості теми. У вітчизняній літературі проблематиці інституту валютних правовідносин внаслідок значної ідеологізації радянського суспільства приділялося недостатньо уваги. В учбових посібниках по фінансовому праву цьому питанню було присвячено не більше однієї-двох сторінок, в тексті яких настійно обгрутовувалася державна валютна монополія, що існувала на той час в СРСР.

На цей час, не дивлячись на усі зміни, що сталися в політичному та економічному житті України, проблематиці валютних відносин приділяється все ще недостатньо уваги. В літературі, в основному, домінують роботи, так чи інакше, пов'язані з питаннями валютних відносин, іноземних авторів.

Роботи вітчизняних фахівців, таких як Айзенберг І.П., Альтшулер А.Б., Лісовський В.І. та інших по цій тематиці на сьогодні багато в дечому застаріли, а більшість питань, що розглядалися в них, потребують перегляду в нових політичних та економічних умовах.

Формування самостійної фінансової, бюджетної, валютної та грошової систем молодій державі настійно потребує науково обгрунтованої

та адаптованої до сучасних умов методологічної бази. Необхідність саме системних рішень проблем правового регулювання валютних відносин, детального розгляду та визначення їх суттєвих ознак визначили необхідність комплексного дослідження існуючих проблем в теорії відносин, пов'язаних з формуванням та використанням централізованих та децентралізованих валютних фондів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в галузі здійснення відповідними суб'єктами діяльності, пов'язаної з формуванням та використанням централізованих та децентралізованих валютних фондів, законодавство, що регулює ці відносини.

Предметом дослідження є правові норми, які закріплюють ознаки валютних відносин, їх структуру, методи регулювання, а також правовий режим здійснення цих відносин.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз та вивчення суттєвих ознак валютних відносин, як специфічного різновиду фінансових, розробка на цих засадах, з урахуванням існуючої практики застосування чинного законодавства України, що регулює здійснення фінансової діяльності різними суб'єктами, головних напрямків удосконалення валютного законодавства.

Відповідно до вищенаведеної мети зроблено спробу вирішити такі завдання:

- 1) здійснити аналіз існуючих поглядів вчених на природу валютних відносин;
- 2) розробити визначення поняття валютних правовідносин;
- 3) визначити валютні відносини як предмет регулювання нормами фінансового права;
- 4) розкрити суттєві риси, ознаки та особливості валютних відносин;

5) розглянути структуру валютних відносин як різновиду фінансових, для чого здійснити аналіз їх об'єктів, суб'єктів та змісту;

6) на основі вивчення норм валютного законодавства України та робіт вітчизняних та іноземних авторів визначити поняття чинного в Україні режиму регулювання валютних відносин;

7) здійснити на базі вивчення та аналізу чинного валютного законодавства України, Росії, інших країн, а також законодавства колишнього СРСР розробку ряду конкретних пропозицій щодо вдосконалення норм чинного валютного законодавства та існуючої в Україні моделі валютного регулювання та валютного контролю.

Методологія та джерела дослідження. Методологічною основою дисертації є наукові принципи та дослідницькі методи, які базуються на вимогах об'єктивності та всебічності аналізу процесів та явищ суспільного розвитку та функціонування системи валютних правовідносин. Так як наука фінансового права об'єктивно знаходиться на кордоні кількох наук - адміністративного та державного права, економічної теорії, соціології та інших, то її методологія поєднує в собі різні аспекти, тобто, дослідження в різних галузях соціальної дійсності. Це визначило використання наукою фінансового права певного набору методів. При роботі над дисертацією були використані формально-догматичний (спеціально-юридичний) метод, метод порівняльно-правового дослідження, метод конкретно-правового дослідження, порівняльно-історичний, статистичний методи, та метод звернення до інших наук. Використання вищенаведеної методології при роботі над темою цієї дисертації дозволило вирішити багато теоретичних та практичних завдань, що виникали в ході дослідження.

Теоретичну основу роботи склали праці як вітчизняних, так і іноземних авторів, таких, як С.С. Алексєєв, В.В. Бєсчєревних, Е.А. Возне-

сенський, Л.К. Воронова, В.М. Горшеньов, В.І. Лісовський, Є.А. Ровинський, С.Д. Ципкін, Р.О. Халфіна, Н.І. Хімічева, О. Маршалл, М. Пєбро, В. Хойєр та інших.

Нормативною базою дисертації є чинні нормативні акти, що регулюють валютні відносини в сучасних Україні, Російській Федерації, Великобританії, Австрії, ФРН, Франції, США, а також законодавство колишнього СРСР. Серед використаного під час роботи нормативного матеріалу, окрім національного законодавства наведених держав (Декрет Кабінету Міністрів України (КМУ) № 15-93 від 19.02.93р. "Про систему валютного регулювання та валютного контролю", Закон Росії "Про валютне регулювання та валютний контроль" від 09.10.92р., Спеціальний Закон США про заснування Федеральної Резервної Системи від 23 грудня 1913 року, Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про угоди з валютними цінностями на території СРСР" від 30.11.76р. та інші), були використані міжнародні конвенції та угоди (наприклад, Женєвська вексельна конвенція 1930р.; Віденьська конвенція "Про консульські зносини" від 24.04.63р.; двусторонні консульські конвенції України з Угорщиною, Румунією, Росією; Спільні заяви про встановлення консульських відносин з Польщею, КНР та інші).

Емпіричну основу роботи склало вивчення судової практики по вирішенню справ, пов'язаних з валютними відносинами в Арбітражному суді Харківської області та Київському районному суді м.Харкова, а також практики застосування чинного кримінального законодавства щодо порушення правил валютних операцій в прокуратурі Київського району м.Харкова, Каховській міжрайонній прокуратурі Херсонської області, а також Московському та Київському РВВС м.Харкова. Під час дослідження проводилися консультації та обмін поглядами з проблем, безпосередньо пов'язаних з темою дисертаційного дослідження, з фахівцями Го-

ловної державної податкової інспекції України та Міністерства фінансів України.

Наукова новизна дослідження. Ця дисертація є першим в Україні дослідженням теми валютних правовідносин у нових соціально-економічних умовах. Окрім наведеного, наукова новизна цієї роботи полягає також в новій постановці питань теорії валютних відносин, визначенні мети та завдань дослідження та полягає:

1) у виділенні та вивченні поняття валютних правовідносин як окремого комплексного інституту фінансового права та дослідженні цих суспільних зв'язків як особливого різновиду фінансових правовідносин, їх складової частини;

2) в розгляді правової природи, основних ознак та рис валютних відносин з точки зору фінансового права;

3) у вивченні специфіки валютних відносин як особливого роду фінансових правовідносин;

4) у детальному правовому аналізі структурних частин валютних відносин, визначенні існуючих проблем, пов'язаних з правовим регулюванням цих суспільних зв'язків та розробці пропозицій по їх усуненню, котрі допомогли б формуванню ефективної системи валютного регулювання та валютного контролю;

5) в розробці поняття механізму правового регулювання валютних відносин, з'ясуванні нерозривного зв'язку цього інституціонального механізму з галузевим та загальноправовим механізмами правового регулювання та відповідності першого основним рисам та принципам останніх, з урахуванням того, що такий механізм має й деякі особливі ознаки.

На захист виносяться такі теоретичні положення, що були вироблені автором в ході проведеного дослідження:

1) Визначення поняття, виділення загальних ознак, рис та особливостей валютних відносин.

2) Валютні відносини є суспільними зв'язками, які виникають не тільки з міжнародних відносин, але й мають у своєму складі велику групу внутрішніх (внутрішньодержавних) відносин.

3) Валютні правовідносини за своєю суттю є специфічним різновидом фінансово-правових, оскільки їм властиві важливіші особливості останніх.

4) Особливістю валютних правовідносин, що виділяє їх з загальної сукупності фінансових відносин, є їх комплексність та особливий владно-майновий характер.

5) Визначення та обґрунтування правового режиму валютних відносин в Україні, при функціонуванні чинної системи валютного регулювання та валютного контролю, як режиму валютних обмежень.

6) Обґрунтування того, що є усі підстави говорити про можливість виділення фінансової відповідальності як самостійного різновиду юридичної відповідальності.

7) Обґрунтування необхідності визнання валютними усіх грошових фондів, що формуються та використовуються в Україні.

8) Висновок про необхідність кодифікації норм фінансового права взагалі, та валютного - зокрема.

9) Пропозиція про необхідність введення особливої процедури відносно прийняття нових, а також внесення змін та доповнень в чинні нормативні акти, що регулюють відносини, пов'язані з формуванням та використанням централізованих та децентралізованих валютних фондів.

10) Пропозиції стосовно внесення змін та доповнень в чинне валютне законодавство.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Результати цієї роботи дозволяють обґрунтувати концептуальні підходи до вирішення теоретичних проблем визначення змісту механізму валютного регулювання та валютного контролю. Вони створюють теоретичну основу необхідних законодавчих перетворень, спроможні привернути увагу інших авторів до наступних пошуків та системних досліджень у галузі практичного руху до сучасних форм цивілізованого ринку. Висновки та пропозиції відносно вдосконалення системи валютного регулювання та валютного контролю можуть бути використані при підготовці нових законів, які регулюють валютні відносини. Основні теоретичні висновки підкріплені пропозиціями, сформульованими як зміни та доповнення в чинне законодавство.

Результати наукового дослідження можуть бути використані в процесі викладання курсу фінансового права та спецкурсів, при написанні підручників та учбових посібників.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі правових основ підприємництва та фінансового права Національної юридичної академії України. Її обговорення та рецензування було проведено також на кафедрі конституційного та адміністративного права Київського Національного університету ім. Т. Шевченка.

Основні теоретичні положення дослідження викладені автором в опублікованих статтях та виносилися на обговорення на науково-практичних конференціях. Результати дослідження використовувалися автором в практичній роботі, в учбовому процесі при проведенні лекційних та семінарських занять, при наданні консультативної допомоги робітникам прокуратури та міліції.

Вивчення питань, пов'язаних з практикою застосування чинного валютного законодавства України, поряд з основною метою дослідження, визначило структуру, зміст та направленість роботи.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, двох глав, чотирьох параграфів, висновків та бібліографії.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність проведеного в роботі дослідження в аспекті формування правової бази ринкової економіки, звернуто увагу на відсутність сучасних робіт присвячених валютним відносинам, як інституту фінансового права, визначені об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, теоретичне та практичне значення роботи, теоретичні та нормативні основи, наукова новизна та положення, що виносяться за захист.

Глава 1. “Поняття та зміст валютних правовідносин” складається з двох параграфів. У першому розглядаються поняття та особливості валютних відносин як особливого різновиду фінансових відносин. Вказано, що окремий інститут фінансового права складають норми, регулюючі відносини в галузі здійснення керівництва грошовим обігом та валютними відносинами.

Традиційним для вітчизняної науки є підхід до питання стосовно валютних відносин, згідно з яким такі суспільні зв'язки обмежувалися тільки розрахунками в іноземній валюті з іноземними державами. Представниками такої точки зору є такі автори, як В.І. Лісовський, М.М. Богуславський та інші. В роботі стверджується, що валютні відносини можуть і не бути безпосередньо пов'язані з торгово-економічною діяльністю та міжнародними позичками. Область валютних відносин складають

з одного боку, широкий комплекс міжнародних валютних відносин, а з другого - різноманітні внутрішньодержавні (внутрішні) валютні відносини. Під внутрішньодержавними відносинами, необхідно розуміти суспільні зв'язки, що організуються державою та під контролем відповідних державних та інших уповноважених органів, що виникають внутрі країни, у зв'язку з утворенням та використанням різних централізованих та децентралізованих валютних фондів.

Цей різновид фінансових відносин необхідно розглядати в їх повному обсязі, що включає в себе не тільки розрахункові відносини, що виникають в процесі міжнародної торгівлі та надання міжнародних позик, але й має в своєму складі досить велику групу відносин пов'язаних з питаннями утворення та використання валютних фондів, що потрібні відповідним суб'єктам для виконання ними своїх функцій.

Якщо оцінювати валютні відносини з точки зору регулювання їх юридичними нормами, то слід відзначити, що за своєю суттю вони є комплексними, оскільки підпадають під дію не тільки норм фінансового, але й інших галузей права. Регулювання цих суспільних зв'язків здійснюється нормами цивільного, міжнародного приватного та інших галузей. Але, внаслідок єдності, що визначається особливим об'єктом, методом та принципами правового регулювання, а також значимістю в житті суспільства регулюємих відносин, такі норми складають окремий інститут фінансового права.

Валютні правовідносини по своїй суті є специфічним різновидом фінансово-правових. Це підтверджується тим, що вони повністю відповідають важливішим особливостям фінансових відносин, на які вказували свого часу Є.А. Ровинський та інші автори.

1. Валютні відносини складаються в сфері фінансової діяльності держави та пов'язані з її керівною роллю по розподілу та перерозподілу

національного доходу з метою утворення необхідних суспільству валютних фондів. Вказаний процес досить складний та має особливості. В його ході держава чітко регламентує утворення як централізованих, так і децентралізованих валютних фондів. До вказаних валютних фондів належать державний валютний фонд, республіканський (Автономної республіки Крим) валютний фонд, місцеві валютні фонди, що утворюються місцевими держадміністраціями та виконкомом місцевих Рад народних депутатів, а також валютні фонди суб'єктів підприємницької діяльності усіх форм власності, інших юридичних осіб. Зараз є усі умови для того, щоб розглядати в якості валютних фондів і заощадження населення в валютних цінностях, яким в сучасній юридичній науці майже не приділяється уваги внаслідок новизни цього суспільного явища та існуванням нерозробленості інших, більш важливих з теоретичної точки зору, проблем. У вітчизняній науці фінансового права традиційно пріоритетними в розробці були питання, що належали до регулювання державних та громадських грошових фондів. Зараз ще не сталося переорієнтації у поглядах пріоритетності для суспільства приватної власності та фінансових заощаджень окремих осіб.

2. Безпосереднім приводом для виникнення валютних відносин служить здійснювана державою планова діяльність по утворенню та використанню в суспільстві необхідних валютних фондів. Наведені фонди за своїм змістом є грошовими, але з належною їм специфікою, яка полягає у тому, що гроші в цих відносинах відіграють роль валюти, тобто є міжнародним платіжним засобом. В довідниковій літературі під словом "валюта" (іт. **valuta** - майже ціна, коштовність) розуміється грошова система, прийнята в даній країні, та грошова одиниця даної країни. Тобто, між термінами "валюта" та "гроші" необхідно ставити знак "рівно", а відповідно будь-який валютний фонд необхідно визнавати грошовим.

3. Об'єктом валютних відносин є валютні цінності, під якими необхідно розуміти предмети, що служать засобом платежу в міжнародних розрахунках, або ті, що можуть бути сурогатом таких розрахункових засобів, тобто ті, що є грошима. Теж саме можна сказати й з приводу обов'язків, пов'язаних з використанням валютних фондів.

Якщо фінансові відносини існують тільки у формі урегульованих правом суспільних відносин, тобто правовідносин, то й суспільні зв'язки, що виникають з приводу утворення та використання централізованих та децентралізованих валютних фондів, тобто валютні, як різновид фінансових, також є виключно правовідносинами. Поза правовідносинами валютні відносини не існують, та як і будь-які інші фінансові правовідносини у механізмі правового впливу виконують три функції: 1) вказують на коло осіб, на яких в конкретній ситуації розповсюджується дія відповідної правової норми; 2) закріплюють конкретну поведінку суб'єктів в сфері мобілізації, розподілу та використання відповідних централізованих та децентралізованих валютних фондів, якої вони повинні дотримуватися; 3) є умовою можливості застосування засобів забезпечення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Особливість валютних відносин, як особливого різновиду фінансових, визначається низкою ознак, які надають можливість виділення з усієї сукупності фінансових відносин, досліджуваних в цій роботі, групи суспільних зв'язків. Перш за все, основою такого поділу буде служити особливий владно-майновий характер валютних відносин, який має певні відмінності від владно-майнового характеру традиційних, або "чистих" фінансових відносин.

Особливість такого владно-майнового характеру полягає в еквівалентному, тобто двохсторонньому русі грошової форми між суб'єктами відтворення, яке не є добровільним. В цих відносинах відбувається не

перерозподіл коштовності, а перерозподіл частини грошових коштів суспільства, за допомогою яких можливий міжнародний обмін та фінансове співробітництво, що багато чим відрізняється від того, на що вказував Е.А. Вознесенський при аналізі традиційних фінансових відносин.

Другою особливістю валютних відносин, що виділяє їх з загальної сукупності фінансових відносин, є їх комплексність, на що вже вказувалося раніше.

В ході дослідження було розроблено визначення валютних правовідносин як урегульованих нормами права комплексних, що мають особливий владно-майновий характер суспільних зв'язків, що виникають в процесі організуємої державою фінансової діяльності з приводу утворення та використання централізованих та децентралізованих валютних фондів.

У другому параграфі першої глави, що має три розділа, розглянуто проблеми, відповідно пов'язані з визначенням об'єктів, суб'єктів та змісту валютних правовідносин. В ході дослідження були виділені три ознаки, що властиві об'єктам таких суспільних зв'язків: 1) економічний, що полягає в цільовому соціально-економічному призначенні валютних цінностей; 2) фізичний, що полягає в фактичній здатності таких цінностей для їх використання в міжнародних розрахунках; 3) юридичний, що полягає в закріпленні за ними особливого правового режиму, відповідно з яким можуть утворюватися та використовуватися різні валютні фонди.

При визначенні кола суб'єктів валютних відносин при їх дослідженні була використана розроблена наукою фінансового права класифікація суб'єктів цієї галузі права, серед яких є усі три основні групи, на які поділяються суб'єкти права: а) суспільно-територіальні утворення; б) колективні суб'єкти; в) індивідуальні суб'єкти.

Юридичні права і обов'язки вищенаведених суб'єктів валютних правовідносин складають нерозривну єдність та являють собою у сукупності юридичний зміст суспільних зв'язків, що є предметом дослідження цієї роботи. Фактично права суб'єктів валютного правовідношення при їх здійсненні трансформуються в обов'язок по дотриманню спеціально встановлених правил. В основному ці правила полягають або в одержанні дозволу на здійснення певних дій, або в порядку чи умовах розрахунків в іноземній валюті та переміщенні валютних цінностей через митний кордон України, що в цілому зводиться до умов створення та використання валютних фондів.

Глава 2. “Механізм правового регулювання валютних відносин” складається також, як і перша глава, з двох параграфів. Перший присвячений питанням визначення поняття та змісту механізму правового регулювання валютних відносин.

Держава має в своєму розпорядженні, окрім права, достатньо засобів, за допомогою яких вона спроможна здійснювати регулювання суспільних відносин, які її цікавлять, та приведення їх у відповідність з бажаною для неї моделлю. Так, окрім правових засобів, держава з метою регулювання валютних відносин має можливість застосовувати для їх упорядкування засоби та методи, що не мають правового характеру. Такими є інтервенції на валютному ринку шляхом мобілізації державних валютних резервів, маніпуляції відсотковими ставками, стерилізація та інші. Але, головним, традиційним та вирішальним інструментом впливу з боку держави на валютні відносини є право. Свого часу вітчизняна юридична література приділила достатню увагу питанням, присвяченим проблематиці правового регулювання та правового впливу. Цьому було присвячено багато робіт. Використовуючи розробки та досягнення правової науки в ході дослідження, автор намагався досягнути розуміння механі-

зму правового регулювання валютних відносин, як сукупності взятих в своїй органічній єдності та взаємозв'язку правових засобів, за допомогою яких держава здійснює вплив на суспільні відносини, пов'язані зі збором, акумуляцією та використанням валютних фондів.

Цей інституціональний механізм є невід'ємною частиною галузевого та загальноправового механізмів правового регулювання, та відповідає основним рисам та принципам останніх. Разом з тим, він має і деякі особливі риси, які визначаються предметом та методом регульованих даною галуззю суспільних відносин.

Особливістю механізму правового регулювання валютних відносин, як специфічного різновиду фінансових, є особлива природа їх владно-майнового характеру, який визначається розробленою державою моделлю функціонування національного валютного ринку України, а також формами участі резидентів в іноземних та міжнародному валютних ринках, які дозволяються за законами України.

Своєрідність механізму правового регулювання валютних відносин також багато в чому обумовлено основними шляхами юридичного впливу на ці соціальні зв'язки. Валютні відносини регулюються за допомогою усіх трьох засобів правового регулювання, тобто зобов'язання (припису), дозволу та заборони.

Кожен з вказаних засобів впливу на досліджувані в роботі суспільні відносини, закріплений в тих чи інших юридичних нормах, в своїй єдності являють собою зміст інституціонального методу регулювання валютних відносин, та в кінцевому наслідку правового режиму регулювання цих соціальних зв'язків.

З боку держави для регулювання валютних відносин, як і для всього фінансового права в цілому, характерне застосування централізованих імперативних приписів, в рамках яких законодавцем допускається

можливість власної активної поведінки учасників розглядаємих нами суспільних зв'язків. Але, як було зазначено раніше, особливість валютних відносин полягає також в тому, що їм властиві усі три способи правового регулювання.

Головними напрямками вдосконалення валютного законодавства України, на нашу думку, є встановлення валютних обмежень, поділ компетенції державних органів у сфері валютного регулювання, валютний контроль та забезпеченість виконання правових приписів шляхом застосування державного примусу до правопорушників в сфері формування та використання валютних фондів.

Другий параграф другої глави присвячений правовому режиму здійснення діяльності, пов'язаної з формуванням та використанням централізованих та децентралізованих валютних фондів, який визначається автором як закріплений правовими нормами та забезпечений сукупністю юридичних засобів відносно стійкий взаємозв'язок інституту валютних відносин з іншими соціальними об'єктами (наприклад, цивільними, адміністративними та іншими відносинами).

Правовий режим, передбачений українським валютним законодавством, відрізняється від аналогічного режиму, що був встановлений у колишньому Радянському Союзі. Свого часу в СРСР був встановлений режим державної валютної монополії, яка, як відмітив І.П. Айзенберг, була тісно пов'язана з державною монополією зовнішньої торгівлі. Такий стан речей прямо впливав з існуючих ідеологічних догматів та базувався на адміністративно-командній системі господарювання.

Правовий режим валютних відносин в сучасній Україні можливо визначити як режим валютних обмежень, під якими необхідно розуміти сукупність заходів та нормативних правил, встановлених в законодавчому або адміністративному порядку та направлених на обмеження опе-

рацій з валютними цінностями. Сутність такого режиму полягає в припиненні вільних операцій з валютними цінностями та введенні певного порядку їх здійснення. В теорії держави та права такий режим розуміють як загальнодозвільний, згідно з яким встановлюється загальний дозвіл, в межах якого закон вводить обмеження та заборону в здійсненні певних дій. Згідно з вказаним загальним дозволом кожен конкретний суб'єкт має право бути власником валютних цінностей з усіма впливовими з цього правомочіями - володіння, користування та розпорядження. Вказані правомочія власник має використовувати тільки засобами, що передбачені законом. До наведеного слід додати, що абстрактну можливість стати власником валютних цінностей кожний окремо визначений суб'єкт може використати тільки конкретним, не забороненим законом, чином. Іншими словами, при загальному дозволі існують певні обмеження.

При режимі валютних обмежень має місце дозвіл недержавним суб'єктам здійснювати операції з валютними цінностями, чого не має при режимі державної валютної монополії, де не дивлячись на те, що центральний державний банк (в СРСР - Держбанк) мав змогу давати і давав доручення на здійснення під його контролем операцій іншим організаціям, але ці організації були, знов-таки державними. Тобто, держава не делегувала своїх повноважень в сфері валютної монополії суб'єктам, що не належали до державного сектору, передача вказаних повноважень здійснювалася від одного державного органу до іншого. При режимі валютних обмежень передача вищенаведених повноважень може бути здійснена не тільки суб'єктам недержавного сектору, але й суб'єктам, які хоча й будуть визнаватися резидентами, але можуть бути засновані на власності іноземних юридичних або фізичних осіб, чи держав. Це в повній мірі можливо віднести до банків або інших кредитно-

фінансових установ; які засновані на власності нерезидентів, але в порядку та згідно з законодавством України. Такі суб'єкти мають повне право стати власниками необхідних генеральної або індивідуальної ліцензій, при дотриманні вимог чинного законодавства України. Це головне, що різнить два суспільних явища.

В основному для режиму валютних обмежень властиві: 1) регулювання переказів та платежів за кордон, вивозу капіталу, репатріації прибутку, золота, грошових знаків та цінних паперів; 2) заборона вільного продажу та купівлі іноземної валюти; 3) обов'язкова здача (продаж) державі іноземної валюти (в обмін на національну валюту по офіційному курсу); 4) зосередження валютних операцій в центральних або спеціально уповноважених банках; 5) контроль за створенням та ліквідацією авуарів резидентів за кордоном; 6) контроль за створенням та ліквідацією авуарів нерезидентів в країні; 7) здійснення декларування, попереднього дозволу, контролю або заборони в здійсненні окремих видів валютних операцій. Наведені валютні обмеження можуть виступати і в інших формах.

Валютний контроль є основним елементом усього режиму валютних обмежень. Зараз Україна має ще недовгу традицію валютного контролю порівняно з такими країнами, як Франція, яка вперше застосувала валютний контроль через валютно-фінансові диспропорції, що були викликані першою світовою війною та пройшла важким шляхом до скасування цього засобу державного впливу на економічні відносини.

Центральним завданням валютного контролю повинний бути не стільки захист національної валюти адміністративними заходами, скільки забезпечення економічної самостійності України, оскільки одним з його елементів, крім усього іншого, є регламентація діяльності по здійсненню резидентами України інвестицій за її кордони, та за розміщенням іно-

земних інвестицій на її території. Стосовно наведеного не можна не звернутися до ст.ст. 1 та 4 Закону УРСР "Про економічну самостійність Української РСР" від 03.08.90р., які встановлюють, що забезпечення економічної самостійності Української РСР є необхідною умовою державного суверенітету України, а одними з основних принципів економічної незалежності України - самостійне регулювання грошового обігу та захищеність внутрішнього ринку:

У висновках, якими завершується дисертація, підводяться підсумки дослідження, робляться висновки та формулюються пропозиції по вдосконаленню чинного валютного законодавства України.

Основний зміст дисертації викладено в публікаціях:

1. Алисов Е.А. Правовые гарантии защиты доходов семьи. /Научно-практическая конференция. Тезисы докладов и сообщений. Ассоциация женщин Харьковщины "Берегиня", Харьков, 1994. 0,25 друк. арк., на русском языке.

2. Алісов Є.О. Система та проблеми фінансового права. /Ерліховський збірник. Випуск 1. Наукові статті викладачів, аспірантів та співробітників юридичних факультетів Чернівецького та Київського університетів. За ред. Л.К. Воронової, Чернівці, 1994. 0,3 друк. арк.

3. Алісов Є.О. Правовий режим валютних відносин в Україні. /Теоретичні та практичні проблеми становлення правової держави в Україні. За ред. Л.К. Воронової. Випуск 2. Чернівецький державний університет. Чернівці, 1995. 0,3 друк. арк.

4. Алисов Е.А. О некоторых вопросах теории валютных правоотношений. /Міжнародна наукова конференція: Проблеми фінансового права. Випуск 1. Чернівецький державний університет. Чернівці, 1996. 0,4 друк. арк., на русском языке.

Alisov Eugene Alexandrovich.

The legal regulation of currency relations.

The dissertation is a manuscript. The thesis for the competition for scientific degree of Candidate of Sciences (Law), speciality 12.00.07 - theory of management; administration law and process; financial law.

The National Juridical Academy of Ukraine named after Y. Moudriy, Kharkov, 1996.

The author analyzes the problem of legal regulation of currency relations while considering its structure and contents. Currency relations is being defined as law-regulated public relations which are generated in the process of formation and usage of centralized and decentralized currency funds by different subjects. These can be found suggestion as to the improvement of currency legislation and existing system of currency regulation and control.

Алисов Евгений Александрович.

Правовое регулирование валютных отношений.

Диссертация в форме рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 - теория управления; административное право и процесс; финансовое право.

Национальная юридическая академия Украины имени Я. Мудрого, г.Харьков, 1996г.

Исследуются вопросы правового регулирования валютных отношений. Рассматриваются структура и содержание валютных правоотношений. Предлагается понятие валютных правоотношений, как урегулированных нормами права общественных связей возникающих в процессе формирования и использования централизованных и децентрализованных валютных фондов. Внесены предложения по совершенствованию

валютного законодавства и действующей системы валютного регулирования и валютного контроля.

Ключові слова: валютні цінності, валютні правовідносини, валютний контроль, централізовані та децентралізовані валютні фонди.

Примітка. Під час набору автореферату була допущена помилка на стор. 22. Неточно вказано назву другої статті дисертанта. Замість "Система та проблеми фінансового права" треба читати: "Система та проблеми валютного законодавства України".

278566

AB 35.303